

סוגיית סיטראי

יאיר וסרטיל

"ההוא דאמר ליה לחבריה הב לי מאה זוזי דמסיקנא בך והא שטרא. אמר ליה פרעתיך. אמר ליה הנהו סיטראי נינהו. אמר רב נחמן איתרע שטרא, רב פפא אמר לא איתרע שטרא... והלכתא איתרע שטרא".

כלומר, אדם הוציא שטר חוב על חברו ובקש שיפרע חובו. חברו טען שכבר פרע, וכפי שמבארת הגמרא בהמשך, אף היו לו עדים על כך. בעל החוב הודה שהלווה אכן פרע בעבר, אך טען שהיה זה פרעון על חוב אחר ולא על החוב הכתוב בשטר.

הצגת השאלה

השאלה המרכזית בה ברצוננו לעסוק בסוגיא זו היא, מדוע אין המלווה נאמן מכח חזקת "שטרך בידי מאי בעי", חזקה שאם הלווה היה פורע הוא היה לוקח את השטר מהמלווה. הסיבה לכך, שכל מלווה האותו בשטר בידו נאמן לומר שלא נפרע, היא חזקת "שטרך בידי", ואם כן גם אצלנו, מדוע שלא תוכיח חזקה זו שעדיין לא נפרע ושהמעות שקיבל אכן סיטראי נינהו?

דרך התשובות לשאלה זו נבוא לעסוק גם במחלוקות השונות של הראשונים בסוגיא זו, כגון מהו בדיוק הדין כאשר הגמרא אומרת "איתרע שטרא", או מה הדין כאשר המלווה טוען שהמעות שקיבל היו בתור מתנה.

תירוץ הרא"ש

הדרך הראשונה בה ניתן ליישב את שאלתנו כתובה במפורש בדברי הרא"ש. הרא"ש כותב שכנגד טענת סיטראי יש חזקה. אם יש מלווה בעל פה ומלווה בשטר, חזקה שפרע הלווה את המלווה שבשטר². יוצא אפוא שישנה כאן חזקה מול חזקה ועל כן אין המלווה יכול לגבות מכח חזקתו¹.

חזקה זו קיימת גם לגבי מתנה, שאין הלווה נותן מתנות למלווה לפני שפורע חובו, ואכן הרא"ש כותב שגם אם עדי הפרעון לא שמעו שנתנת המעות הייתה עבור פרעון חוב, לא יהא נאמן המלווה לטעון שהיתה זו מתנה.

1. שבועות מב.

2. בפשטות ההגיון העומד מאחורי חזקה זו הוא שעל מלווה בעל-פה יכול לטעון פרעתי, אך לפי זה אצלנו החזקה אינה, שהרי השאיר את השאר בידי המלווה, ואף אם פרע את המלווה שבשטר יוכל המלווה לטעון להד"ם. לכן נראה להסביר שיתכן שהוא סומך על המלווה שלא יתבענו שלא כדן, ובכל זאת מעדיף לפרוע את המלווה שבשטר, על-מנת שלא יגבה המלווה מלקוחותיו.

3. עיין בספר אור המאיר על סוגייתנו: נראה שהרא"ש חולק על הר"ן האומר שביד המלווה להתלית עבור איזה מלווה נפרע, וקשה שכן בנו הטור נח ס"ק פג פסק כר"ן ולא ציין בכלל דעת אביו. ואולי הרא"ש מודה לר"ן, והחזקה היא שהלווה לא נותן עד שהמלווה מסכים בפירוש, שיהיה זה פרעון עבור המלווה שבכתב.

על פי שיטת הרא"ש עקרונית יש למלווה כת לטעון סיטראי אלא שיש חזקה כנגד טענה זו, ואפשר להסיק מכך שאם יטען המלווה "סיטראי בשטר", כלומר - המלווה יטען שנתנית המצות היתה עבור פרעון של חוב אחר שהיה גם הוא בשטר, ולקח אז הלווה את השטר ההוא (ועדי הפרעון לא היו בזמן שלקח את השטר), יהא נאמן, שהרי כאן החזקה שהזכיר הרא"ש אינה קיימת.

אך מסקנה זו קשה. ראשית, מסוגייתנו משמע קצת שאין הדין כן, שהרי הגמרא לא חילקה בין סיטראי בעל פה לסיטראי בשטר. ויותר מכך - אם אכן היה נאמן בטענת סיטראי בשטר היה לו להיות נאמן גם בטענת סיטראי בעל פה במיגו שיכול היה לטעון סיטראי בשטר, והרי אנו רואים בפירוש בסוגייתנו שאינו נאמן בכך.

לגבי המיגו, אפשר לתרץ שיש כנגד המיגו חזקה (החזקה של הרא"ש) ולכן הוא לא מועיל, ואמנם כאן גם למלווה יש חזקה (חזקת "שטרך בידיי"), ואם כן יש כאן חזקה ומיגו נגד חזקה, אך אפשר לומר שחזקת הלווה עדיפה וחזקה מחזקת המלווה ומהמיגו גם יחד.

תירוץ זה מוקשה מהגמרא בבבא בתרא, כיוון שהיא נשארה בספק לגבי השאלה, האם חזקה עדיפה ממיגו. אמנם אפשר לומר שהגמרא שם עוסקת בחזקת "אין אדם פורע בתוך זמנו" בלבד, ואין לדמות לכך שאר חזקות, אך מכל מקום מסתבר שלפחות אצלנו שיש לו גם את חזקת "שטרך בידיי" בנוסף למיגו, זה כן יהיה עדיף מחזקת הלווה.

לכן נראה לתרץ באופן אחר וזאת על פי היסוד ש"שטר קלא אית ליה". אמנם יסוד זה מוזכר בגמרא לגבי מקרים בהם השטר עדיין תקף, אך אפשר להרחיבו ולומר שהוא נכון גם במקרים שכבר אינו תקף. על פי זה אפשר יהיה לתרץ ולומר שטענת סיטראי בשטר אינה קבילה, שכן מוכח שלא היה שטר, כי לו היה שטר היה קול.

לכאורה גם בהנחה זו יש חידוש, והוא שחוסר קול נחשב הוכחה לכך שלא קרה כאן דבר הגורם לקול, אך כבר מצאנו זאת בפירוש בגמרא בכתובות דף טז. גם אם לא נרצה להרחיק לכת ולומר שיש כאן ממש הוכחה ושטענת סיטראי בשטר אינה קבילה, מכל מקום נוכל לפחות להבין מדוע כאשר טוען סיטראי בעל פה אינו נאמן במיגו שיכל לטעון סיטראי בשטר. ההסבר לכך הוא שזהו מיגו חלש, שכן אם היה טוען סיטראי בשטר היה מוחזק בעיני הבריות כשקרן, מאחר והם רואים שאין קול על כך שהיה פעם שטר.

כפי שנוכיח בהמשך, הר"י מיגאש, הרמב"ם והר"ן לא הלכו בדרכו של הרא"ש, ולכן הבאנו שתי דרכים נוספות ליישוב שאלתנו.

4. בבא-בתרא ו.
5. ואמנם במקרה של ספק, הדין הוא שהמוציא מחברו עליו הראיה ואין המלווה יכול לגבות, אך מכל-מקום היה לפוסקים לקשר זאת לסוגיא בבבא-בתרא ולומר שאם תפס המלווה, תפיסתו מועילה.
6. וכן כתב הש"ך ביחס לגמרא שם, שלא כל החזקות שוות. סי' פב כללי מיגו, אות י.
7. עוד אפשר להקשות מסוגייתנו עצמה. הגמרא אומרת שאם לא היו עדים שראו את הפרעון נאמן לטעון סיטראי במיגו דלהד"ם, ואם-כן רואים שמיגו עדיף מהחזקה של הרא"ש, אך קושיא זו אפשר לתרץ ולומר שאם אין בכלל עדים על הפרעון זה "הפה שאסר", והפה שאסר עדיף ממיגו.

תירוץ שני

אפשר ליישב את שאלתנו באופן אחר ולומר, שמאחר ופרעו בעדים, אכן התבטלה חזקת "שטרך בידיו". ההסבר לכך הוא שבדרך כלל הלווה נוטל את השטר על מנת שהמלווה לא יחזור ויתבענו, אך במקרה שפורע בפני עדים אינו חושש לכך, כי אם המלווה יחזור ויתבענו, יביא הוא את עדי הפרעון ויפטר. צריך להוסיף ולומר שהלווה לא מעלה בדעתו או על כל פנים אינו חושש שמא המלווה יטען סיטראי (מאחר וזו טענה שאינה שכיחה וגם אינה אמינה).

דבר דומה לכך מצאנו בפיקדון. הרשב"ם בבבא בתרא⁸ מבאר שחזקת "שטרך בידיו" אינה קיימת בפיקדון, מאחר והנפקד יכול תמיד להיפטר בטענת נאנסו, ועל כן אינו חושש לקחת את השטר (גם אם המפקיד יחזור ויתבענו, יוכל לטעון נאנסו ולהיפטר).

קשה על דרך זו, כי לפיה היה לנו לומר, שיהא הלווה נאמן גם בטענת "פרעתי בפני עדים והלכו למדינת הים", ואי אפשר לדחות שזו טענה שאינה שכיחה ועל כן איננו מקבלים אותה כמו בטענה "המלווה מחל"⁹, שכן מצאנו דעות באמוראים¹⁰ שטענה זו טובה אפילו במקרה שאמר המלווה "אל תפרעני אלא בפני עדים", ויש אף ראשונים, ביניהם הרמב"ם¹¹, שפסקו כך להלכה.

אך אפשר לתרץ על פי דבריו המפורסמים של ר' חיים¹² מבריסק האומר שכאשר עושים שטר, יש הסכמה של הלווה שיוכל המלווה לגבות כל עוד השטר בידו ואין עדים שנפרע. במילים אחרות, השטר פועל מצד כח שעליו הסכימו הצדדים ולא רק מצד חזקת "שטרך בידיו". על פי יסוד זה אפשר לומר, שעקרונות מונח בהסכם שיהיה כח למלווה רק במקרים בהם חזקת "שטרך בידיו" קיימת, ולכן אצלנו בסיטראי אין לו כח, ובכל זאת ברור שמונח בהסכם שגם טענת "הלכו למדינת הים" לא תהיה קבילה, אף על פי שבמקרה זה החזקה אינה קיימת, כי אחרת לא נשאר הרבה ערך לשטר, שהרי תמיד יוכל לטעון "פרעתי בפני עדים והלכו למדינת הים".

תירוץ שלישי

התשובה השלישית שאפשר לומר היא, שלחזקת "שטרך בידיו" אין מספיק כח להוציא ממון אלא במקום שיש כבר חזקת חיוב. במקרה כמו אצלנו, שראינו שעברו מעות מהלווה למלווה התבטלה חזקת החיוב, ולכן אף על פי שיש לטובת המלווה חזקת "שטרך בידיו", הוא לא יכול להוציא מהלווה כלום.

נתמקד קצת בביטוי "חזקת חיוב", וננסה להבהיר מדוע אצלנו אין חזקת חיוב. כאשר אנו יודעים שהיה לאחד הצדדים חוב לחברו ואיננו יודעים אם פרעו, זה נחשב שיש נגדו חזקת חיוב וידו על התחנתונה, וזאת משום שנקודת המוצא שלנו היא שהוא חייב ולכן עליו מוטלת החובה לתת לנו הסבר מספק או ראיה טובה על מנת להיפטר. לכן למשל האומר "איני יודע

8. דף ע.

9. עיין ברמ"א עה, א וכן בש"ך עה ס"ק כב, הכותבים שטענת מחילה אינה מתקבלת מאחר ואינה שכיחה.

10. שבועות דף מא:

11. הל' מלווה ולווה טו, א.

12. מובא בסטנסיל עמוד ע סימן קטו, וכן בעמוד קפד סימן שטו.

אם פרעתיך" אינו נפטר בכך. אך אצלנו במקרה שראינו מעבר מעות ממנו לחברו, אנו לא יוצאים מנקודת הנחה שהוא חייב, ולא מוטלת עליו החובה לספק לנו הסבר או ראיה.

אך הדבר לא פשוט, כי אפשר לומר שמתייחסים לנתינת המעות שראינו כספק חדש (בתור מה הם ניתנו), ואילו לגבי המלווה נשארה חוקת החיוב, כלומר - נשארו בנקודת מוצא שהוא חייב.

מכל מקום, גם אם נלך בדרך זו, ונאמר שמתייחסים לנתינת המעות כספק חדש, ונשארה כאן חוקת החיוב, במקרה שלנו עדיין מובן מדוע אין בכח החזקה להוציא ממון כפי שנבאר.

כאשר טוען סיטראי, הוא בעצם טוען שהיה כאן חוב נוסף. יוצא אפוא שמכח חוקת "שטרך ביד" הוא מחדש בטענתו עוד חוב¹³, אף על פי שאין עליו עדים ואין עליו שום חוקת חיוב. כמו שחוקת "שטרך ביד" אינה מועילה במקום שאין חוקת חיוב, כך אינו יכול לטעון, מכח חוקה זו, שהיה כאן חוב נוסף, שהרי אין על חוב זה חוקת חיוב, ועל כן "איתרע שטרא". ראוי לציין שלפי זה אם יהיו למלווה עדים על המלווה הראשונה, הוא כן יהיה נאמן.

נסתפקנו מקודם אם יש להתייחס לנתינת המעות כספק חדש או לא. נראה שנחלקו בדבר הר"י מיגאש והרמב"ם עם הר"ן.

הר"י מיגאש והרמב"ם¹⁴ כותבים שאם העדים אינם מעידים שמתן המעות היתה דווקא עבור פרעון, נאמן המלווה לטעון שהיתה זו מתנה, ולכן גם נאמן לטעון סיטראי במיגו דמתנה. הר"י מיגאש מוכיח זאת מהגמרא בשבועות דף לד: מדובר שם על אחד שנתן לחברו מעות, ואומרת הגמרא שנאמן המקבל לטעון "במתנה נתתים לי"¹⁵.

הר"ן, לעומת זאת, כותב שגם בטענת מתנה אינו נאמן, ואין להביא ראיה מדף לד: כיוון ששם המקבל רוצה לאוקמי ממונא (להעמיד ולהשאיר ממון ברשותו) ולכן אפילו טענה גרועה מספיקה, אך אצלנו הוא רוצה להוציא ממון, ולכן טענה כזו לא תועיל.

הר"י מיגאש והרמב"ם התייחסו לנתינת המעות כספק חדש שאינו מבטל את חוקת החיוב, ולכן יש לחלק בין טענת סיטראי לטענת מתנה. בטענת סיטראי אינו נאמן (אף על פי שלא בטלה חוקת החיוב), מאחר והמלווה מחדש חוב שלא ראינו ולכך אין לו כח למרות שיש לטובתו חוקת "שטרך ביד", מה שאין כן בטענת מתנה בה הוא רק מפרש את מה שראינו (נתינת המעות) ואומר שזו היתה מתנה.

לפי שיטת הר"ן יש להסתכל על כל הסיפור ביחד, ומאחר וראינו שהיה מעבר מעות מהלווה למלווה, אין עוד חוקת חיוב, ועל כן חוקת "שטרך ביד" אינה מספיקה כאן, ואינו נאמן בין בטענת סיטראי בין בטענת מתנה.

הר"ן דחה את ראיית הר"י מיגאש מדף לד: בכך ששם מדובר באדם הרוצה לאוקמי ממונא. לפי הר"י מיגאש שמסתכלים על כך כשני סיפורים, חוקת החיוב נשארה ולכן אפשר לגבות על

13. החזקה מוכיחה שלא נפרע, ואם-כן נתינת המעות שראו העדים היתה עבור חוב נוסף שהיה בניהם.

14. ה' מלווה ולווה יד, ט.

15. ראוי לציין שלפי גרסתנו לא מוזכרת בגמרא טענת מתנה אלא "אין שקלי ודידי שקלי", כלומר- אכן קבלתי ממך מעות, אך קודם לכן אני הפקדתי אצלך או הלוויתים לך. אך הר"י מיגאש גרס "במתנה יתבתינהו" כמו שראויים כלשונו, ואם נתבונן נוכל לראות שגם הרי"ף רבו גרס כך.

ידי השטר (מכות חזקת "שטרך בידי"). ואילו נתינת המעות זה ספק העומד בפני עצמו, ולכן ודאי שיש לדמותו לגמרא בדף לד: העוסקת במקרה בו יש רק את הסיפור של נתינת המעות.

יצאנו מנקודת הנחה שהר"י מיגאש, הרמב"ם והר"ן הלכו בדרך השלישית.

את הר"ן אפשר לבאר גם על פי הדרך השנייה, אך את הר"י מיגאש והרמב"ם הסוברים שנאמן המלווה בטענת מתנה, קשה להסביר בדרך זו, שהרי סוף סוף פרע בפני עדים, ומסתבר שגם במקרה זה חזקת "שטרך בידי" אינה קיימת ואין כח לשטר כמו במקרה שפרע בפני עדים ואמר בפניהם שהמעות לשם פרעון חוב. מכל מקום ודאי שלא הלכו בדרך של הרא"ש כפי שנוכיח מיד.

כבר הזכרנו בשיטת הרא"ש שעל פי דרכו אין מקום לחלק בין טענת סיטראי לטענת מתנה, ואם כן הר"י מיגאש והרמב"ם שחילקו, על כורתנו לא הלכו בדרכו. הר"ן דחה את הוכחת הר"י מיגאש ששאני אוקמי ממונא מאפוקי ממונא. לפי דרכו של הרא"ש ההוכחה בכלל אינה מתחילה שכן בדף לד: מדובר במקרה שאין בכלל חוב, ואם כן חזקתו של הרא"ש (אין אדם נותן מתנה לפני שפורע חובו) אינה שייכת שם, ואכן הרא"ש בפירוש דוחה את ההוכחה באופן זה, וזו לשונו: "דהתם לא היה חייב לו תחילה כלום... אבל הכא שהיה חייב לו מעות... ודאי לשם פרעון השטר נתנם". מכך שהר"ן נאלץ לדחות באופן אחר ולחלק בין אוקמי ממונא לאפוקי ממונא, מוכח שאינו סובר כרא"ש.

איתרע שטרא

לגבי "איתרע שטרא" נחלקו הגאונים והראשונים למה בדיוק הכוונה. הר"י מיגאש והרמב"ם¹⁶ פסקו שאיבטיל שטרא לגמרי. בקיצוניות לצד השני סברו ר"ח ור"ת¹⁷. לדעתם המלווה צריך להישבע ואז יכול ליטול. הרא"ש, התוספות והר"ן הלכו בדרך אמצעית, על פיה מצד אחד המלווה לא יכול לגבות, ומצד שני לא קורעים את השטר. פסיקה זו תואמת את הדרכים השונות בהם הלכו הראשונים.

על פי הדרך השנייה חזקת "שטרך בידי" אינה קיימת אם כן אין כל ערך לשטר. אך אפשר לומר שהפרעון בפני עדים אינו מבטל לגמרי את חזקת "שטרך בידי", ולכן לא גובים אך גם לא קורעים, וכך נסביר את הר"ן על פי דרך זו.

על פי הדרך השלישית, שהחזקה מועילה רק כשמצטרפת אליה חזקת חיוב, אצלנו אין תוקף לשטר. לכן הר"י מיגאש והרמב"ם שהלכו בדרך זו, פסקו שאיבטיל שטרא. אם נרצה להסביר גם את הר"ן בדרך זו, נאמר שאמנם אין לחזקת "שטרך בידי" מספיק כח להוציא ממון ללא חזקת החיוב, אך מכל מקום היא גורמת לכך שלא נקרע את השטר.

לעומת זאת לפי דרכו של הרא"ש, חזקת "שטרך בידי" קיימת אלא שמולה עומדת חזקה שהלווה פרע קודם את הלווה שבשטר. מאחר ויש כאן חזקה מול חזקה, הווי כעין ספק, ולכן פוסק הרא"ש שאין המלווה יכול לגבות, אך גם לא קורעים את שטרו.

ר"ח ור"ת כנראה הלכו בדרכו של הרא"ש או בדרך השנייה, אך לא בקיצוניות. כלומר - או

16. וכן פסקו הר"י, רב האי גאון ורב שרירא גאון (מובאים ברי"ף).

17. מובאים בתוספות ד"ה "איתרע שטרא" (דף מב.).

שהלכו בכיוון של הרא"ש, אך לשיטתם העובדה שהלווה רגיל לפרוע ראשית את המלווה שבשטר - אין בה כדי להיחשב חזקה אלא רק כדי להעלות חשד נגד המלווה ולהצריכו שבועה, או שהלכו בדרך השנייה אך לשיטתם הפרעון בפני עדים אינו מבטל לגמרי את חזקת "שטרך ביד" אלא רק מחליש אותו, וגורם לנו לחשוד ולהצריך את המלווה להישבע.

סיכום

ראינו שלוש דרכים ביישוב השאלה מדוע חזקת "שטרך ביד" מאי בעיז" אינה מועילה לטעון סיטראי.

דרך ראשונה - יש ללווה חזקה שפורע את המלווה שבשטר לפני המלווה שבעל פה.
 דרך שנייה - מאחר ופרעו בעדים, אין כאן את חזקת "שטרך ביד", כיוון שסמך על עדיו.
 דרך שלישית - חזקת "שטרך ביד" מועילה רק במקום שיש גם חזקת חיוב.
 הרא"ש כתב בפירוש את הדרך הראשונה, ואילו הר"י מיגאש והרמב"ם הלכו כנראה באחת משתי הדרכים האחרונות.

נפקות

1. טענת מתנה - לפי הדרך הראשונה והשנייה המלווה לא נאמן בטענה זו, ואילו לפי הדרך השלישית נאמן (כפי שבארנו למעלה).
2. טענת סיטראי בשטר - לפי הדרך הראשונה יתכן ויהא המלווה נאמן בטענה זו, ואילו לפי שתי הדרכים האחרות אינו נאמן (כפי שבארנו למעלה).
3. כאשר יש עדים על ההלוואה הראשונה - לפי הדרך הראשונה אינו נאמן לטעון סיטראי כיוון שחזקת הלווה קיימת. לפי הדרך השלישית המלווה יהא נאמן, כיוון שיש חזקת חיוב. כמו כן לפי הדרך השנייה נראה שיהא נאמן, כי כאן אי אפשר לומר שסמך הלווה על עדיו (שיעידו שפרע) ולא חשש שהמלווה יטען סיטראי, שהרי ידע שיש למלווה עדים על עוד מלווה.
4. איתרע שטרא - לפי הדרך הראשונה אי אפשר לומר שקורעים השטר.